



## İSTANBUL'DA RUS MÜLTECİ OKULLARI (1920-1925)\*

Türkan OLCAY\*

**Öz:** Rusya'da 1917 Bolşevik Devrimi ve onu izleyen iç savaş, "Beyaz Ruslar" olarak tarihe geçecek olan yüz binlerce insanın memleketlerini terk etmek zorunda kalmalarına yol açtı. En yoğun göç 1919-1921 yılları arasında Karadeniz kıyılarında yaşandı. Gemilerin varış noktası ise İstanbul oldu. Osmanlı İmparatorluğunun başkenti, önde gelen Avrupa başkentlerine doğru sürececek olan bu zorlu yolculukta hem ulaşılması en yakın köprü, hem de İtilâf devletlerince işgal edilmiş olmasından ötürü güvenilir bir sığınaktı. Mültecilerin arasında binlerce çocuk vardı. Beslenme ve giyim sorunlarının çözüme kavuşmasıyla birlikte yaşanan travmanın izlerinin silinmesi ve üç yıllık kesintiden sonra eğitim-öğretimlerine kaldıkları yerden devam edebilmeleri için art arda okullar açıldı. Nitel araştırma yöntemiyle kurgulanan bu çalışmada İstanbul'da Rus mülteci çocukları için açılan eğitim-öğretim kurumlarının tespit edilerek ele alınması amaçlanmaktadır. Çalışmanın odağında Rus mülteci çocukların sayıları ve yaşlarının yanı sıra, uluslararası yardım kuruluşlarının desteğiyle açılan okullar ve bunlara yönelik faaliyetler bulunmaktadır. Ayrıca okul müfredatı ve eğitim süreci üzerine durularak okulların daha sonraki akıbeti de saptanmaya çalışılacaktır. Veri toplama aracı olarak 1920'li yıllarda İstanbul'da basılan süreli yayınlar ve anılar gibi kaynaklara başvurulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Göç, Türkiye'de "Beyaz" Ruslar, Mülteci Çocuklar, Rus Mülteci Eğitim-Öğretim Kurumları

\* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası 25646.

\* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-posta: [turolcay@istanbul.edu.tr](mailto:turolcay@istanbul.edu.tr)

## REFUGEES RUSSIAN SCHOOLS IN ISTANBUL (1920-1925)

**Abstract:** The 1917 Bolshevik Revolution in Russia and the following civil war forced hundreds of thousands of people, who entered history as "White Russians" to leave their homeland. The most intensive migrations occurred on the Black Sea coast between 1919 and 1921. Destination of the ships was Istanbul. The capital of the Ottoman Empire was the closest bridge to reach on this challenging journey to the leading European capitals, as well as a reliable refuge since it was occupied by the Entente powers. There were thousands of children among the refugees. Along with the resolution of nutrition and clothing problems, schools that opened one by one not only helped to wipe out traces of traumas but also offered education after a three years' break. Based on the qualitative research method this study focuses not only on their number and age but also deals with educational institutions opened by charity organizations. In addition, by emphasizing educational process the subsequent fate of the schools will be determined. Memories together with resources such as periodicals published in Istanbul in 1920s form the basis of the study.

**Keywords:** Migration, "White Russians" in Turkey, Refugee Children, Refugees Russian Education and Training Institutions

### Extended Summary

#### Purpose

This study discusses educational institutions opened for children who took refuge in Istanbul with 200 thousand other refugees from Russia in 1919-1920. The study focuses not only on the number of Russian refugee children and their age but also deals with opened by charity organizations educational institutions and their activities. In addition, by emphasizing the institutions' curriculum and educational process it will be attempted to determine what happened in the aftermath.

#### Method

Qualitative research method is used to discuss activities of the educational institutions opened for children who took refuge in Istanbul with 200 thousand other refugees from Russia in 1919-1920. Document analysis is used as the data collection tool. The findings, achieved as a result of the document review as the main method used in historical research, were evaluated and explicated. Periodicals from 1920s, school archives, sources such as diaries of school head teachers and school graduates form the basis of the study. As a result of the

literature review, the achieved findings are examined in terms of education and presented on a holistic framework.

## **Results and Discussion**

According to the study named "Russian Immigrations to Turkey, South-Eastern and Central Europe in the 1920s", based on the materials of the Russian Military Archive (RGVA), the number of refugees who took refuge in Istanbul was between 180 and 200 thousand. 50-60 thousand of them, almost the half of whom were officers, were members of Russian White Army, the rest 130-150 thousand were civilians.

Through the statistical study applied to 30 thousand refugees with purpose to identify civilian refugees' occupations, it has been established that 2700 of them (9%) were students and other 2700 (9%) were preschoolers. Thus, it is determined that 25 thousand of the civilian refugees were children.

The loss of the motherland, family, and school threatened the moral degradation of some of the children, the loss of value orientations, the "denationalization" of the national identity, the oblivion of the native language, religious traditions, the absence or low level of knowledge about Russia, etc. To solve this social and pedagogical problem, it is necessary to create a complex of educational and out-of-school institutions that would bring up and educate the younger generation by creating a Russian microsocium.

The All-Russian Union of Towns known as Zemstvo was founded as an institution which was to carry out educational and cultural activities for Russian refugee children in Istanbul. Three gymnasiums (with more than 900 students), three vocational schools, ten primary schools, two orphanages, ten kindergartens, playgrounds and nurseries, six dining halls for children and many boarding schools were opened by Zemstvo. Other institutions, maintained by other Russian organizations and individuals, such as three gymnasiums, the Krestovozdvizhensky School known as Neratova's gymnasium, a parish gymnasium opened with income of Saint Nicholas Church in Harbiye, a primary school opened by Baroness Wrangle, an orphanage, and a Catholic Boarding school founded by Father Sipyagin functioned as well.

On March 1, 1921, the Holy Vladimir Brotherhood, led by the bishop Damian rented a house of thirty eight rooms in Feriköy, known as the "Russian House". In the seventeen rooms

restored with the help of Professor Whitmore, American Red Cross and American Committee for the Salvation and Upbringing of Russian Children there were opened a kindergarten for sixty children, a boarding school for thirty teenage boys and a dining room which served the school and the kindergarten.

For the sake of thousands of children, international humanitarian aid foundations were mobilized. Representatives of American and British foundations such as U.S. High Commissioner in Istanbul, the head of American Red Cross Admiral Bristol and his wife, Major Davis, Ms. Mitchel, Mr. Regls also had personal contributions. By financial support of British philanthropist two schools were built in Büyükdere and Kınalıada. In the Russian school funded by American sailors up to thirty children aged from six to twelve got educated.

### **Conclusion**

Most of the students were shocked by terror of the civil war, lacked education and did not even take a book in their hands having been on frontlines. All children needed “pedagogical therapy”. The purpose was to heal their inner wounds, bring them up and prepare for the future life.

Russian schools in Istanbul shared all the rights of Russian government educational institutions abroad. Contents of schools’ activities were determined by program which was confirmed by Crimean Government.

Finally, mission to save Russian refugee children was successfully completed. When all children had been saved from barracks and streets, they were involved in a regular education system. Foundation of educational institutions in Istanbul and their activities had a unique quality: neither economic, nor political conditions in the country made it possible for Russian refugees to settle permanently. Thus, for children (just like for adults) Istanbul was only a temporary shelter and a breathing space where they regained their power before settlement predominately in Slavic countries.

## Giriş

1917 Ekim Devrimi ve sonrasında gelişen iç savaş, yüz binlerce insanın kitleler halinde Rusya'yı terk etmesine yol açmıştır. Karadeniz kıyısı (Novorosiysk, Odesa ve Kırım) bu kaçışta başlıca çıkış noktası halini alırken, varış noktası İstanbul olmuştur. Kitlesele olarak 1919 yılında başlayıp, 1921 yılının ilk aylarına kadar sürecele olan Beyaz Rusların göçü üç dalga halinde gerçekleşmiştir. Sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar gösteren bu dalgaların ilki, 1919 yılında, geçici Rus hükümetinin kurulduğu, Paris başta olmak üzere Avrupa başkentlerine ulaşmaya çalışan soylulardan oluşmaktaydı. 9 Şubat 1920 yılında Odesa'nın Bolşeviklerin eline geçmesiyle başlayan ve Nisan ayına kadar sürecele olan ikinci göç dalgasıyla gelenler, ağırlıklı olarak orta sınıfa ait insanlardı. En büyük ve son olan üçüncü dalga ise 16 Kasım 1920'de Kırım'ın düşmesinden sonra başlayacak ve sayıları 100 bini aştığı tahmin edilen Beyaz ordu askerlerini ve sivil halkı İstanbul'a bırakacaktı.<sup>1</sup>

Tarihinin en dramatik dönemlerinden birini yaşayan Mütareke İstanbul'unda her milletten asker ve sivil rastlanabiliyordu. Ayrıca Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunan işgaline uğramasıyla Müslüman muhacirleri ve Anadolu'da gelişen milliyetçi hareketten kaçan Ermeni ve Rum göçmenleri de şehre akın ediyordu. Osmanlı başkentinde bu renkli mozaiğine Rusya'dan gelen "binlerce gri üniformalı, sarışın ve Rusça konuşan insan seli" (Almanak, 1924: I) da katılacaktı.

İstanbul'a sığınan Rus mültecilerinin çoğu şehrin Avrupa yakasını, özellikle Galata'yı (bugünkü Karaköy'ü) ve Beyoğlu'nu mesken tuttular. Bir kısmı manastır binalarına, pansiyonlara, hastanelere, yatılı okullara, tahta barakalara ve yeni kurulan barınma kamplarına yerleştirilirken, bir kısmı da Rusya Büyükelçiliği'nin avlusunda ya da Boğaz kıyısındaki kayıklarda yaşıyorlardı.

Barınma, sağlık ve iş bulma gibi temel sorunların çözümünde Rus komutanlığı, yerel ve İtilâf Devletleri kuruluşları ile uluslararası yardım örgütleri yoğun çabalar harcadılsa da çoğu

---

<sup>1</sup> Beyaz Rusların tahliye sırasında ve sonrasında olağanüstü zor durumu dönemin basınında geniş yer almıştır. Felaket olarak tanımlanan bu durum daha 1920'lerden başlayarak birçok anı kitabı ile eserde kaleme alınacaktır. Ülkemizde ise Beyaz Ruslar konusu 1990'lı yıllardan bu yana irdelenmektedir (Deleon, 1996 1. bsm / 2003 2. bsm, Yüceer, 1998, Şahiner 2001, Baran 2006; Macar, O. ve Macar, E. 2010, Bakar 2012 1. bsm. / 2015 2. bsm.). Söz konusu çalışmaların dökümü Doç. Dr. Bülent Bakar'ın Beyaz Ruslar: Esir Şehrin Misafirleri adlı çalışmasında verilmiştir (Bakar, 2012: 448-453).

mülteci sefalet içindeydi. Geçimini sağlayabilmek için yanlarına aceleyle aldıkları eşyaları Galata Mevlevihane Yokuşu'nda kurulan bitpazarlarında ya da gazetelere verdikleri ilanlarla satmaya çalışıyorlardı. Ne var ki, değerinin çok altında gerçekleşen bu satışlardan elde edilen kaynaklar hızla tükenecek, hayatta kalabilmeleri için sahip oldukları unvan, rütbe ve yüksek eğitim düzeylerine karşın; ayakkabı boyacılığı, taksi sürücülüğü, aşçılık, garsonluk, kapıcılık, satıcılık, bahçıvanlık, nakış, dikiş, vb. işlerinde çalışmak zorunda kalacaklardı (Deleon, 2003: 16-30; Baran, 2006).

Mülteciler arasında en güç durumda olanlar kuşkusuz yaşananları anlamakta zorlanan, yardıma ve ilgiye en muhtaç olan çocuklardı. Göçün başlangıcından itibaren çocukların akıbeti ve özellikle hayatta kalmaları, herkesi endişelendiren bir konu oldu. “Çocukları kurtarın!” çağrısı mülteci dolu müttefik gemilerinde yankılanmaya başladı (Almanak, 1924: XV). Bu çağrı İstanbul'a varır varmaz tüm yardım kuruluşlarında karşılık bulacaktı.

Yardım kuruluşları çocuk mültecilerinin barınması, giyimi ve beslenmesine yönelik yoğun çaba harcamıştır. Ayrıca Birleşik Devletler İstanbul Yüksek Komiseri, Amerikan Kızılhaç başkanı Amiral Bristol ve eşi, Yüzbaşı Davis, Madam Mitchel, Bay Regls, Thomas Whitemore gibi Amerikan ve İngiliz kuruluşlarında görev yapan yöneticiler de kişisel katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti hükümetleri de mültecilere gelen yardımlardan gümrük vergisi almayarak, yardım toplamaya yönelik kampanyalara izin vererek ya da bunları ilgililere ileterek İstanbul'daki Ruslara gereken kolaylıkları sağlayacaktır (Bakar, 2012: 119-128). Türk basını da yardım kampanyalarını sayfalarından duyurarak bunlara destek vermiştir. Örneğin, 1920 yılının Aralık ayının ikinci haftasında kimsesiz çocuklar yararına düzenlenen ikramiyeli piyango, gazete sayfalarından duyurulmuş, katılım için halk teşvik edilmiştir. Türk basınının ve halkın duyarlılığı The Orient News gazetesinin 11 Aralık 1920 tarihli sayısında şöyle yer alacaktır:

İstanbul halkı her zaman şefkatli ve yardım etmeye hazır. Şimdi de yardım düzenleyen büyük piyango aracılığıyla gerçekleştiriyorlar. Şehir halkı mültecilere her fırsatta yardım eli uzatmanın yanı sıra harika işler yapıyor (akt. Bakar, 2012: 121).

Rus Başkonsolosunun eşi M. İ. Yakimova'nın girişimiyle İstanbul'daki bankacı, mağaza ve lokanta sahiplerinden toplanan yardımlarla iki buçuk yıl boyunca sayısı iki yüzün üzerinde

olan mülteci çocuklara günlük ücretsiz yemek sağlanmıştır. Uluslararası Çocuk Yardım Vakfı da yemekhaneler açarak ücretsiz yemek desteği sunmuştur.

Şekil 1. Uluslararası Çocuk Yardım Vakfı Yemekhanesinde Rus Mülteci Çocuklar (1921, Amerikan Kızılhaç'ı Arşivi)



Çocukların beslenme ve giyim sorunlarının çözüme kavuşmasıyla birlikte yaşanan travmanın izlerinin silinmesi, çocukların sosyalleşme sürecine dâhil edilmeleri ve eğitimlerine kaldıkları yerden devam edebilme konuları gündeme gelmiştir. Birkaç ay içerisinde gerek İstanbul'da gerekse kamplardaki mülteci çocuklar çeşitli okullarda öğrenimlerini sürdürmüşlerdir.

### Yöntem

1919-1920 yıllarında Rusya'dan yüzbinlerce mülteciyle birlikte İstanbul'a sığınan çocukların eğitimine yönelik faaliyetleri ele alan bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle kurgulanmıştır. Veri toplama aracı olarak ise doküman analizine başvurulmuştur. Tarihsel araştırmalarda kullanılan başlıca yöntem olan doküman incelenmesi sonucunda ulaşılan bulgular değerlendirilerek yorumlanmıştır. Çalışmanın temelini, 1920'li yıllara ait süreli yayınlar, yurtdışında ilk ve en eski Rus Lisesi olan I. Konstantinopol Gimnazyumu müdürü A. Petrov'un notları ve Rus okullarından mezun olan öğrencilerin anıları gibi Rusça kaynaklara

başvurulmuştur. Bununla birlikte günümüzde hem Rusya'da, hem de ülkemizde kaleme alınan çalışmalardan yararlanılacaktır. Makale yazarının kendisinin de yurtdışına tahliye edilen bir Rus Lisesinden mezun olmasından dolayı, söz konusu okulun geleneklerini bizzat deneyimleme olanağı kazanmıştır. Bahsi geçen kaynakların taranması sonucunda ulaşılan bulgular eğitim açısından irdelenmiş ve bütünsel bir çerçevede sunulmaya çalışılmıştır.

### **Bulgular**

1920 yılında İstanbul'a sığınan 200-210 bin mülteçiden 50-60 bini, hemen hemen yarısı subay olmak üzere Beyaz Rus Ordusu mensubuyken geri kalan 130-150 bini ise sivillerden oluşmaktadır (GARF; RGVA). Rus Sosyal Bilimler Devlet Üniversitesi öğretim üyelerinden E. Pivovar ve N. Gerasimov tarafından 30 bin sivil üzerinden yapılan mültecilerinin mesleklerinin tespit edilmesine yönelik istatistiksel çalışmada, toplam sivillerin 2700'ünün (%9) öğrenci olduğu bir diğer 2700'ünün (%9) ise okul öncesi çocuklar olduğu belirlenmiştir. Böylelikle sivil mültecilerden 25 bininin çocuk olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan yaklaşık 8 ile 10 bininin öğrenci olduğu, bir o kadarının da okul öncesi çağında olduğu saptanmıştır (Pivovar ve Gerasimov, 1994: 26).

1920 yılının kış aylarında Beyaz Rus mültecilerin İstanbul'a gelmesinden hemen sonra, Rusya çapında tüm yerleşim merkezleri ve idari örgütlenmeleri olan Zemstvo<sup>2</sup> ve Zemgor<sup>3</sup> burada kendi şubelerini açmıştır. Rus Kızılhaç'ı yaralı ve hastaların sorumluluğunu üstlenirken, Zemstvo – atölyeler ve gıda yardımından, Zemgor ise okullardan sorumlu kurum olarak görevlendirilmiştir.

Avrupa'nın pek çok yerine dağılan mültecilere yardım sağlanması amacıyla 1920 yılının ortalarından itibaren 1921 yılı boyunca İstanbul dâhil pek çok Avrupa başkentinde yeni yardım Rus kurumları oluşturulmuştur. Bunların arasındaki koordinasyonu ve finansmanı sağlamak amacıyla Şubat 1921'de Paris'te Rusya Şehirler Birliği (RZGK) kurulmuştur.<sup>4</sup> Bu kurumların

<sup>2</sup> Zemstvo – 1864-1917 yılları arasında Rusya'da var olan bir yerel inisiyatif örgütlenmesidir.

<sup>3</sup> Zemgor – 1915 yılında 1. Dünya Savaşında Rus Ordusuna yardım sağlamak amacıyla kurulan vilayet ve şehir idari örgütlenmesidir. Bolşevik devriminden sonra faaliyetleri son bulmuştur.

<sup>4</sup> Zemgor, Paris'te "Comite des Zemstvos et Municipalites Russes de Secoure des Citoyens russes a l' etranger" ismiyle kayda geçirilmiştir. Başkanlık görevini sırasıyla G. Ye. Lvov, A. İ. Konovalov ve N. D. Avksentyev üstlenmiştir.



üstlendiği görevlerin başında, yurtdışındaki Rus mülteci çocukların eğitim-öğretim ve kültürel faaliyetlerinin yürütülmesi ve eşgüdümün sağlanması yer almaktadır.

Rusya Şehirler Birliği, İstanbul'daki faaliyetlerini P. P. Yurenyev, A. V. Jekulina ile kamu görevlilerinin de bulunduğu bir grup aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Birliğin 1922 yılı Faaliyet Raporuna göre 1920-1922 yılları arasında kendi önderliğinde İstanbul ve çevresinde öğrenci sayısı dokuz yüzü aşan üç lise, üç ortaokul, on ilkokul, iki yetimhane, toplam on anaokulu, kreş ve yuva ile altı çocuk yemekhanesi açılmıştır. Yine Birliğin himayesinde mülteci kamplarında açılan okulların toplam sayısı ise otuz beşi bulmuştur (Macar, 2010: 140).

Şekil 2. Rusya Şehirler Birliği Selimiye Kampı İlkokulu (1922, Rusya Federasyonu Devlet Arşivinden - GARF)



Rusya Şehirler Birliğine uluslararası kuruluşlarınca sağlanan maddi destek 1921 yılı için 2.137.511, 1922 yılı için 3.980.902 ve 1923 yılı için 5.700.000 frank ile ifade edilmektedir (Zemgor Raporları, 1924: 11)

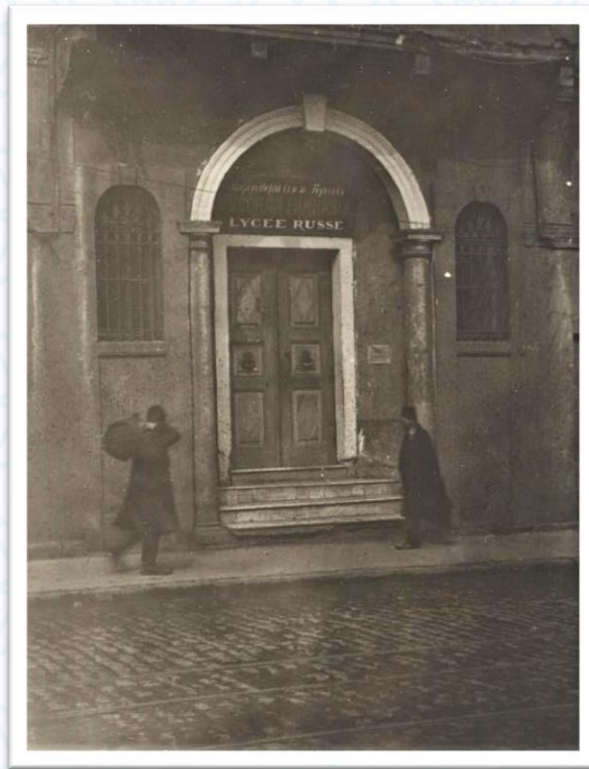
Birliğin destekçilerinin başında Amerikan Kızılhaç kuruluşu ve Bizans sanatı uzmanı olan Profesör Thomas Whittemore gelmektedir. 1920 yılının ortalarında Profesör Whittemore'un girişimiyle İstanbul'daki önde gelen misyoner okulları, gelecek vaat eden bazı çocuklara kapılarını açmıştır. Altmışa yakın Rus öğrenci ücretsiz ve yatılı Robert Kolejine alınırken, yirmi beş öğrenci de Arnavutköy Kız Kolejine yerleştirilmiştir.<sup>5</sup> Üsküdar Amerikan Kız Koleji yaz aylarında ücretsiz olarak yurttta kalmalarına da olanak vererek, yirmi Rus öğrenciyi burslu

<sup>5</sup> Aynı zamanda öğretmen ve personel olarak on kişiyi istihdam eden Arnavutköy Kız Kolejinde General Vrangeli'nin eşi Olga Vrangeli müzik eğitimi vermiştir.

olarak kabul etmiştir. Bir grup öğrenci ise Notre Dame de Sion Fransız Kız Okulunda öğrenim görme olanağı bulmuştur.

Tophane’de faaliyet gösteren Rus Lisesi müdürü A. Petrov’un anılarından Whitemore’un okul ve yurtları<sup>6</sup> faaliyete geçirme aşamasındaki koşulsuz desteği ve yakın ilgisi, okulun açılış töreni ile sonrasında yapılan okul yönetimi toplantılarına etkin katılımıyla da süreceğini öğreniyoruz (Petrov, 1924).

Sekil 2. Rus Lisesi Giriş Kapısı, Tophane (1921, Harvard Hukuk Okul Kütüphanesi, Binbaşı Davis Dijital Koleksiyonundan)



Eğitim konusunda başka Rus kuruluşları ve gönüllüleri de etkin olmuştur. Örneğin, Haziran 1920’de Rus Büyükelçisinin eşi V. V. Neratova himayesinde, 117 erkek ve 76 kız öğrencinin öğrenim gördüğü Neratova adıyla da bilinen Krestovozdvijenskaya lisesi faaliyetlerine yeniden başlamıştır (Almanak, 2014: XXX). Madam Neratova 10-16 yaşlarındaki

<sup>6</sup> Güney Rusya Hükümeti 25 Eylül 1921 tarih 11289 sayılı kararıyla açılan I. Konstantinopol Lisesi, varlığını pek çok Slav ülkesinde günümüzde de sürdüren ilk yurt dışı Rus lisesi olmuştur. İlk açıldığında 125 kız ve 196 erkek olmak üzere toplam 321 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bununla birlikte 100 öğrencinin barınacağı yer ve 3 öğün yemek sağlanmıştır. Bunun yetersiz kalması üzerine Beşiktaş’ta 50 öğrencinin kalacağı okul yurdunun ilk şubesi, nisan ayında 72 kişilik ikinci şubenin Fındıklı’da, 20 kişilik olan üçüncüsü ise Tatavla’da (Kurtuluş’ta) açılmıştır. Böylece Petrov’ın deyişle “okulun, birbirinde 10 ile 40 dakikalık yürüme mesafesinde olan ve dört farklı yerde konumlanan toplam 250 yatılı öğrencisi bulunuyordu” (Petrov, 1924: 110)

tüm öğrencilerini Rus Büyükelçiliğin Büyükdere'deki yazlığında toplamıştır. Ancak Kasım ayında yeni mülteciler gelince, burada bir mülteci kampı oluşturulmuş ve öğrenciler gruplara bölünerek başka okullara nakil edilmiştir. Madam Neratova ise kırk öğrenciyle birlikte sefarete kalmıştır.

Hemen hemen aynı aylarda Aziz Nikola Kilisesi'ne bağlı ikinci bir lise ile Gelibolu'daki Rus askeri birliği bünyesinde üçüncü bir lise faaliyete geçirilmiştir. Tüm bu okulların yanı sıra Rusya Kızılhaç Kurumu Yeşilköy'de 80 kişilik bir anaokulu, Barones Vrangell bir ilkokul, Peder Sipyagin bir Katolik yatılı okulu, Lermontov ise Burgazada'da bir okul kurmuşlardır.

Şehirdeki mültecilerin çocukları için de iki Rus yetimhanesi açılmıştır. Yetimhanenin ilki Rusya Şehirler Birliği tarafından Beşiktaş'ta kurulmuş ve 150 çocuğu barındırırken, Rus Çocukların Amerikalı Dostları Yetiştirme Yurdu olarak açılan diğeri 2 haftalıktan 12 yaşına kadar 110 çocuğa ev sahipliği yapmıştır. Her iki yetimhanede çocuklar için oyun salonları ve bahçeler vardır (Bakar, 2012: 117).

Başpiskopos Damiyan Tsaritsinski'nin Bulgaristan'daki büyük torununda bulunan günlüğünde belirtildiği üzere kendisinin 1 Mart 1921'den itibaren başında bulunduğu Aziz Vladimir Kardeşliği Feriköy'de Rus Evi adıyla bilinen 38 odalı bir yer kiralamıştır:

Profesör Whittemore, Amerikan Kızılhaç'ı ve Rus Çocuklarını Kurtarma ve Eğitim Komitesi yardımıyla onarılan Rus Evi'nin 17 odasında 60 kişilik bir anaokulu, 30 kişilik erkek yatılı ortaokulu, ayrıca bu okulların hizmetinde bir yemekhane kurulmuştur. Yoksullar için yatacak yer, hamam, sıcak yuvalar ve engelli çocuklar için bir çocuk evi açılması tasarlanmıştır (Tsaritsinski, 1921: 43).

İstanbul'daki Rus mülteci çocukların eğitimine diğeri uluslararası hayır kurumları ve müttefik güçleri de kayıtsız kalmamıştır. Genç Hristiyanlar Cemiyeti (YMCA ve YWMCA) kendi eğitim kurumlarını mülteci çocuklara açmış, özel olanaklar tanımıştır (Macar, 2010: 141). Yakın Doğu Yardımı kuruluşu ise yetimhaneler konusunda önemli destek sağlayarak şehirdeki faaliyetlerini bu alanda yoğunlaştırmıştır.

1920 yılının ortalarında Beyaz Ruslara yardım amacı ve İngiliz hayırseverlerin desteğiyle Londra'da kurulan British Relief and Reconstruction Fund biri Büyükdere'deki yazlık Rus Büyükelçiliğinde, diğeri de Kınalıada'da olmak üzere iki okul yaptırmıştır. Büyükdere'deki okulun müdürlüğüne İngiliz eğitimci Churchward getirilirken, Kınalıada'daki okul,

Churchward'ın yardımcısı olan diğerk bir eğitimci Koffey'e emanet edilmiştir. Adı geçen okullarda ilk başta kaç çocuğun öğrenim gördüğü bilinmemekle birlikte Büyükdere'deki okulun Mart 1924 tarihinde Erenköy'e taşındığında 270 erkek ile 30 kız çocuğu, aynı tarihlerde Kınalıada'daki okulda ise 80'i aşkın Rus kız çocuğu olduğu saptanmıştır (Zemstvo Raporları, 1924: 14). Her iki okul Winston Churchill'in eşi tarafından desteklenmiştir.

Şekil 3. General Baron P. N. Vrangel Büyükdere'deki Okulun Öğrencileriyle (Almanak, 1924: XIX)



Whitemore, eğitim faaliyetlerini genişletmek amacıyla Rus Gençliğinin Kurtarma ve Eğitim Amerikan Komitesini kurmuş ve Rus öğrencileri için bir fon oluşturmuştur (Almanak, 1924: XLI). Yardımcıları Nadine S. Somov ve Adelaide Jacquiline yuva, ilkokul ve başta yabancı dil olmak üzere çeşitli kurslar açmış, 400'den fazla gencin Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde okumalarına yardımcı olmuştur.

Whitemore gibi Rus çocuklarına eğitim vermek üzere bir komite oluşturan Cizvit papazı Louis Baille, Nisan 1921'de Fransız komutan General Pellé'nin desteğiyle Fransız denizcilerine tahsis edilen Avusturya-Macaristan Lazaristlerin Galata'daki kolejinde bir erkek yatılı okul açmıştır. St. Georges adı verilen bu okulda 20 kişi öğrenim görmüştür.

Elveda adlı almanaktan<sup>7</sup> Ağustos 1921 tarihinde Amerikan denizcilerin maddi desteğiyle 6-12 yaş arası 30 çocuğun öğrenim gördüğü ücretsiz bir Rus okulunun açıldığını öğreniyoruz:

Çocuklar sabah okulda toplanırlar, iyi beslenirler ve akşam altıya kadar tüm günlerini bu okulda geçirirlerdi. Okulun açılmasına önyak olan ilk savaş gemisi Amerika'ya gidince, eğitim-öğretim görevini okulun kapanış tarihi olan 1 Eylül 1923'e kadar "Edsol" savaş gemisine devretmiştir. Okulun vasisi Prenses Gagarina, Amiral Bristol'un kurmay başkanının eşi Bayan Hepbourn'un eğitim işleriyle ilgilenmesini sağlamıştır (Almanak, 1924: XIX).

1923 yılında yurt dışındaki Rus okulların faaliyetlerine ilişkin Pedagojik Büro Başkanlığına seçilen ünlü pedagog ve düşünür Vasili Zenkovski, yaşananların çocuklar üzerine etkisinin tespiti için farklı ülkelerdeki okullarda öğrenim gören farklı yaş gruplarından çocuklara yaşadıklarına dair hatırladıkları üzerine kompozisyon yazılmasını önermiştir. Sayfalara dökülenler pedagojik, psikolojik ve sosyolojik yönden ürkütücüdür. Kompozisyonlardan yapılan çıkarım öğrencilerin çoğunun devrim ve iç savaşın dehşetini yaşadığı, cephelerde bulunduğu, kitap yüzü görmediği yönündedir. Yurdundan, ailelerinden ve okullarından uzak kalmaları çocuklarda değerlerin yitirilmesine, kişilik bozukluğuna, derin travmaya, anadilini ve dini geleneklerinin unutulmasına, milli kimliğin silinmesine ve Rusya hakkında yetersiz bilgiye sahip olmalarına yol açmıştır (Deti Emigratsii, 2001). Kompozisyon sonuçlarını değerlendirdiği Günümüzde Çocuğun Manevi Dünyası adlı çalışmasında Zenkovski, hayat koşullarıyla okulun entelektüel ölçütleri arasındaki uyumsuzluğa işaret eder:

Günümüzde çocuk ruhu, sadece birkaç odası sağlam, geri kalan odaların ise virane, kırık dökük olduğu bir evi anımsatmaktadır... Elbette çocukların ruhu sürekli kendi kendini yeniler ama bizim görevimiz elden geldiğince bu ruha yardım etmektir çünkü ağır yüklerle, ruhu zehirleyen kötülükle baş etmek, onlar için hiç de kolay değildir (Zenkovski, 2001: 160).

---

<sup>7</sup> 1924 yılında A. A. Burnakin, D. Valeri, K. Minti, B. V. Ratimov editörlüğünde İstanbul'da yayınlanan ve Rusça, Fransızca, İngilizce "elveda" anlamına gelen *Na proščaniye. Nos Adieux. Farewell* başlığıyla üç dilde yayınlanan ve her birinin ayrı sayfaları olan üç bölümlük almanaktır (Almanak, 1924). Söz konusu almanaktan Behzat Üsdiken, Jack Deleon'un kitabı üzerine Tarih ve Toplum dergisinin Şubat 1991 sayısı için kaleme aldığı eleştirel yazısında "Spasibo" olarak bahsetmiş olduğundan dolayı sonrasında tüm araştırmacılar bu adı kullanmışlardır. Almanak üzerine ilk açıklama Oya Macar ve Elçin Macar'ın Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de kitabında verilecektir (Macar O. Ve Macar E. 2010:14).

Dolayısıyla mülteci çocukların her şeyden önce pedagojik terapiye gereksinimleri olacaktır. Öğretmenlerin görevlerinin başında, çocukların ruhlarında açılan derin yaraların sarılması ve hayata hazırlanmaları gelecektir.

Bolşevik Devrimi ve ardından yaşananlar, Rusya'daki eğitim sürecini çoğu yerde üç yıllık kesintiye uğratmış, çocukların büyük bir bölümü eğitim ve öğrenimden yoksun kalmıştır. Kuşkusuz bu durum da yeni kurulan okulların eğitim sürecine yansımacaktır.

Öğrenciler, öğrenimlerini normal yaşlılarıyla sürdürenler ve öğrenimini tamamlayanlar olarak iki gruba ayrılıyordu. 5.,6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri arasında kesin bir yaş farkından söz edilemez. Bazen 5. sınıfta bile 8. sınıflardan büyük öğrenciler görülürdü (Petrov, 1924: 95).

Şekil 4. 7. Sınıfta Rus Edebiyatı Dersi (Rus Lisesi, Tophane, Nisan 1921, Harvard Hukuk Okul Kütüphanesi, Binbaşı Davis Dijital Koleksiyonundan)



İstanbul'da, Rusya Şehirler Birliği himayesi altındaki Rus okullarının eğitim-öğretim programı ve müfredatı Kırım hükümeti tarafından belirlenerek onaylanmıştır. Böylece şehirdeki okullar yurtdışındaki tüm Rus öğretim kurumlarıyla aynı haklara sahiptir.

İstanbul'da açılan Rus okullarının müfredatı hakkında ayrıntılı bilgiyi, Tophane'deki Rus lisesi müdürü A. Petrov'un notlarından ediniyoruz:

Lise programlarında ağırlıklı olarak eğitim bakanı Kont İgnatiyev'in son karar ve uygulamaları tatbik edilmekteydi. Ancak bazı değişikliklere gidildi. Şöyle ki, Latin dilinin öğretilmesine 3. sınıf yerine 5. sınıftan başlandı ve haftada 3 derse düşürüldü; Fransızca, Almanca, İngilizce gibi yeni dillerin öğretilmesine ağırlık verildi, bu dillerden ikisi, zorunlu hale getirildi. Fransızca sözlü anlatım derslerinin öğrenciler gruplara bölünerek haftada üç kez yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca zorunlu el işi dersleri konuldu (ağırlıklı olarak ayakkabıcılık öğretiliyordu). Eğitimin ücretsiz olmasının yanı sıra ders materyallerini sağlayan Amerikan Kızılhaçı'nın yardımıyla okul saatleri dışında kızlar için dikiş ve nakış kursları düzenleniyordu (Petrov, 1924: 92-94).

Yabancılar tarafından kurulan ve yönetilen öğretim kurumlarının programlarında bazı değişiklikler yapılarak, yeni koşullara uyum sağlanılmıştır. Aynı şekilde müfredat da savaş öncesi yedi yıllık Rus okullarındaki müfredata uyumlu hale getirilmiştir. Müdür Petrov'un belirttiği üzere Büyükdere ya da Kınalıada'daki Rus çocukları için açılan İngiliz okullarında ana derslerin yanı sıra çocuklara vatan sevgisi aşılanmaya, Rus gelenekleri ve Rus yaşam tarzı öğretilmeye yönelik çalışmalar sürdürülmüştür:

Aslında bu okullar tamamen Rus'tu ve çocuklara genel bir eğitimin yanı sıra gelecekteki hayatlarına ön hazırlık olacak teknik, tarım ve ticaret alanlarında da eğitim sunuluyordu. Bununla birlikte yabancı dillerin öğretimine çok fazla önem veriliyordu (İngilizce, Fransızca, Almanca) – haftada verilen toplam ders sayısı 28-29'du. Bunun dışında çocuklar deneyimli bir öğretmenin gözetimi altında iki saat boyunca seçtikleri bir zanaat üzerinde çalışıyorlar: marangozluk, tesviyecilik, ayakkabıcılık, terzilik, yağlıboya, sulu boya, tahta oymacılığı, dekor yapma sanatı ya da bahçe tarımı ile bostancılık öğreniyorlardı. Çocuklar genelde iki ya da üç alanda eğitim alıyorlardı (Petrov, 1924: 101).

İtilaf Devletleri ordusu işgalinin sona ermesi ve ülkede cumhuriyet yönetiminin ilan edilmesiyle yabancı insani yardım kuruluşları da faaliyetlerini durdurmuş, mülteciler için açılan pek çok Rus kurumu, mülteci akımlarıyla birlikte tahliye edilmiş veya kapatılmıştır. 1919-1920 yıllarında Karadeniz limanlarından Boğaz'ın kıyılarına ulaşan 200 bin mülteci 1924 yılında sadece 10 bin kişi, 1926'da ise – 4-5 bin kişi kalmıştır. Tüm bunlar kuşkusuz Rus öğrencilerinin durumunu da etkileyecektir.

1922-1923 yılları arasında İstanbul ve çevresindeki Rusya Şehirler Birliği himayesindeki okul ve eğitim kurumlarının tasfiyesine başlanmıştır. 1921 yılının sonunda I. Konstantinopol Rus Lisesi (öğretmen ve velileri ile birlikte 1000 üniversite öğrenci ve 600 lise öğrencisi) Çekoslovakya'da Třebov şehrine nakledilmiştir.

Şekil 5. Rus öğrencilerinin Prag'a Gönderilmesi (Almanak 1924: XXVII)



Çocuk Evi bütünüyle tahliye edilememiştir. Çocuklar ve personelin bir kısmı Belçika'ya, bir kısmı Amerika'ya ve diğer ülkelere giderken, bir kısmı İstanbul'da kalmıştır. Çocuk evinin mülkü, kitap deposu ve kütüphaneler, Sırbistan'a nakledilmiştir. İstanbul ve çevresindeki Rusya Şehirler Birliği'ne ait küçük kurumlar, kademeli olarak kapatılmış, öğrencilere yapılan yardımlar kesilmiştir.

Rusya Şehirler Birliği'nin himayesinde olmayan diğer okulların akıbeti ise şöyle gelişmiştir: Madam Neratova'nın okulu, Şubat 1922 tarihinde Bulgaristan'ın Peştera şehrine nakledilirken, Gelibolu askeri komutanlığınca desteklenen lise de Bulgaristan'a Gorno-Pancherevo şehrine nakledilmiştir. Rus Kızılhaç kurumunun çocuk yuvası da 1923 baharında Belçika'ya tahliye edilmiştir. Harbiye'deki Aziz Nikolas Kilisesi'nin geliri ile açılan ve Şehir Birliği tarafından desteklenen lise 1923 yılının yaz aylarında kapanmıştır.

İstanbul'da bulunan çok sayıdaki Rus okulundan ancak üç okul faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunlar 9-19 yaşlarında yardıma muhtaç veya yetim 180 erkek öğrencisiyle Büyükdere'de ve Kınalıada'daki (60 kız öğrenci) okullar ile 32 öğrencinin



öğrenim gördüğü Barones Vrangel ilkokuludur. Ancak bu okullar da 1928 yılında art arda kapatılacaktır.

## Sonuç

1920 yılında İstanbul'a sığınan 200 bin Rus mültecinin yaşadıkları, bir dram olarak nitelendirilmektedir. Mültecilerin hemen hemen tümü, devrim ve iç savaşın dehşetini yaşamış, yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Her savaşta olduğu gibi burada da en mağdur ve yardıma muhtaç çocuklar olmuştur. Eğitimlerinin aksamaması ve devam etmesi temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi hayati zorunluluk olarak görülmüştür.

Dramın boyutları düşünüldüğünde, yurtlarını terk etmek zorunda kalmış yüzbinlerce kişinin eğitim-öğrenim konusunu bu denli ciddiye almaları takdire şayan bir durumdur. Rusya Şehirler Birliği önderliği ve Yardım kuruluşlarının da büyük desteğiyle savaşın ve göç sırasında yaşananların izlerini silmeye yönelik faaliyetler öngörülerek hayata geçirilmiştir. Birkaç ay içerisinde gerek İstanbul'da gerekse kamplardaki mülteci çocuklar için anaokulundan liseye kadar farklı derecelerde okullar, yurtlar, yuvalar ve yetimhaneler kurulmuştur.

İstanbul'da, Rusya Şehirler Birliği himayesi altındaki okulların eğitim-öğretim programı ve içeriği Kırım hükümeti tarafından belirlendiğinden dolayı bunlar yurtdışındaki tüm Rus öğretim kurumlarıyla aynı haklara sahip olmuştur.

Ancak Cumhuriyeti yeni ilan eden Türkiye'deki ne ekonomik ve politik koşullar, ne de kültürel ve dini ortam, Rus mültecilerinin buraya temelli yerleşmelerini mümkün kılmıştır. İstanbul mülteci çocuklar için (tıpkı büyükler için olduğu gibi) sadece geçici bir sığınak, ağırlıklı olarak Slav ülkelerine yerleşmeden önce güçlerine yeniden kavuşacak bir soluklanma yeri olmuştur.

Beyaz Ruslar ülkemize veda ederken şükranlarını şu sözlerle dile getirdiler: Teşekkürler İstanbul! Bize kollarını açtın, evinde barındırdın, iş buldun, hayatımızı kurtardın! Seni hiç unutmayacağız, dünya güzeli şehir! İkinci vatanımızdayız. Gözyaşı ve umutsuzlukla kıyılarına ayak bastığımız Türkiye'de sıcak bir dostlukla karşılaştık. Türk dostlarımız acılarımızın dinmesi için ellerinden geleni yaptılar. Bu konuksever topraklar, bizi bir

kardeş kucağı gibi sardı ve ısıttı. Bize kardeş unvanını veren Türk milleti, kahraman olduğu kadar, duygusal olduğunu da pek güzel ispatlamıştır. Biz Ruslar olarak hiçbir zaman bu kadar iyilik ve cömertlik görmedik. Bu nedenle kardeşçe şükranlarımızı ve yine kardeşçe elvedamızı lütfen kabul edin. Spassibo! (Almanak, 1924: II).

### Kaynakça

- Almanak (1924). *Na proşçaniye. Nos Adieux. Farewell.* 1920-1923. A. A. Burnakin, D. Valeri, K. Minti, B. V. Ratimov (Eds.). Constantinople: Imprimerie Babok et Fils.
- Bakar, B. (2012). *Esir şehrin misafirleri Beyaz Ruslar.* İstanbul: Tarihçi.
- Baran T. A. (2006): Mütareke döneminde İstanbul'daki Rus mültecilerin yaşamı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, 25.07.2009 tarihinde <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-64-65-66/mutareke-doneminde-istanbuldaki-rus-multeicilerin-yasami> adresinden alınmıştır.
- Deleon, J. (2003). *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar.* İstanbul: Remzi, 2. Basım.
- GARFa (Gosudarstvenniy Arhiv Rossiyskoy Federatsii / Rusya Federasyonu Devlet Arşivi) f. 5809, op. 1, d. 100, list 27.
- GARFb f. 5809, op. 1, d. 87, list 1.
- GARFc f. 5809, op. 1, d. 98, list 189.
- Kerime, Ş. (2001). *Wrangel ordusu'nun İstanbul'a gelişi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Macar, O. D. ve Macar, E. (2010). *Beyaz Rus ordusu Türkiye'de.* İstanbul: Libra.
- Pivovarov, E. Yu. ve Gerasimov N.P. (1994). *Rossiyskaya emigratsiya v Turtsii, Yugo-Vostochnoy i Tsentralnoy Evrope 20-h godov.* Uçebnoe posobie dlya studentov. İstoriko-arhivniy institut RGGU. Moskva: RGGU.
- Petrov, A. (1924). *Pervaya Konstantinopolskaya gimnaziya Vserossiyskogo soyuza*

gorodov. *Materialı po istorii russkoy şkolı za rubejom.* (9), Praga: İzdaniye Zemskih i Gorodskih deyateley v Çehoslovakii, s. 92-118.

RGVAa (Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voenniy Arhiv / Rus Devlet Askeri Arşivi), f. 101, op. 1, d. 148, list 58.

RGVAb f. 102, op. 3, d. 584, list 89-90.

RGVAc f. 33988, op. 2, d. 596, list 187 arka.

Tsaritsinski Damyar, Günlük, 1917-1937, 1921 Yılı Defteri (Tsaritsinski Aile Arşivi).

*Un Collège Jésuite pour les Russes-Geoges-De Constantinople à Meudon 1921-1992,*

Meudon: Bibliothèque Slave de Paris.

Vospomenaniya (2001). *Deti emigratsii.* Publikuetsya po izdaniyu – Praga 1925. Moskva:

Agraf.

Zenkovski, V. V. (2001). Detskaya duşa v naşı dni. *Deti emigratsii. Vospominaniya.*

Publikuetsya po izdaniyu – Praga 1925. Moskva: Agraf, s. 136-161.

Zemstvo Raporları (1924). *Zarubejnaya russkaya şkola 1920-1924.* Parij: Rossiyskiy

Zemsko-Gorodskoy Komitet Pomoşçı Rossiyskim Grajdanam.